



p/a: Tweede Kamer der Staten-Generaal  
Ter attentie van de informateur, mw. drs. E. I. Schippers  
Postbus 20018  
2500 EA DEN HAAG

**Secretariaat OIM**  
Plesmanweg 1-6  
Den Haag  
Postbus 20901  
2500 EX Den Haag  
[www.overlegienm.nl](http://www.overlegienm.nl)

Datum: 11 mei 2017

**Contactpersoon**  
F. Coumou  
Manager OIM  
M +31(0)6-41256495  
E [info@overlegienm.nl](mailto:info@overlegienm.nl)

Geachte informateur,

**Kenmerk**  
IENM/BSK-2017/125744

Een nieuw kabinet heeft visie, kijkt vooruit en neemt de maatregelen die nodig zijn. Via deze brief willen wij u namens meerdere deelnemers van het Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu (OIM) vragen een aantal maatregelen te nemen die nodig zijn voor de duurzaamheid, de leefbaarheid en de economische voorspoed van Nederland.

Het OIM ([www.overlegienm.nl](http://www.overlegienm.nl)) draagt bij aan het oplossen van complexe vraagstukken op het terrein van de fysieke leefomgeving. OIM is een wettelijk verankerd nationaal platform dat een brugfunctie vervult tussen de rijksoverheid en alle personen en partijen die actief zijn in -of invloed hebben op- het domein van de fysieke leefomgeving: maatschappelijke organisaties, burgers, kennisinstellingen, bedrijven en andere overheden.

De afgelopen maanden hebben vijf divers samengestelde transitiegroepen zich gebogen over de volgende grote transities in de fysieke leefomgeving: versterking van stedelijke regio's, verduurzaming van landelijk gebied, transformatie van binnensteden, de energietransitie en de overgang naar een circulaire economie. Deze transities zijn nodig, omdat het huidige systeem 'onvolhoudbaar' is: de accu van Nederland loopt leeg.

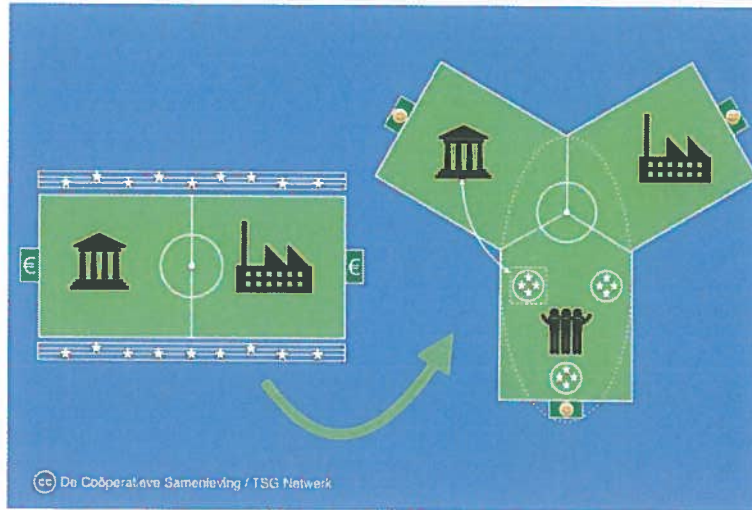
De thema's zijn niet nieuw, maar de voortgang is te traag. Voor doorbraken is een reeks daadkrachtige acties vanuit de overheid cruciaal. Een voorproefje van de maatregelen die wij verderop in deze brief uitwerken:

1. Stimuleer en ondersteun de ontwikkeling van gebiedstoekomstvisies en geef daarbij de regie aan horizontale stakeholdernetwerken binnen het gebied.
2. Geef randvoorwaardelijke gebiedsdoelstellingen mee ten aanzien van klimaat, energie, biodiversiteit enz. en beoordeel en evalueer de plannen waar het gebied zelf mee komt.
3. Zorg voor financiering en verwijder obstakels voor gewenste ontwikkelingen.
4. Zet via een serie lokale akkoorden in op een krachtige impuls van de binnenstedelijke transformatie.
5. Neem nationaal een aantal gerichte maatregelen om de energietransitie en de transitie naar een circulaire economie te bevorderen.

Kern van alle transities is een nieuwe rol van burgers, met nadruk op meer ondernemerschap, zelfredzaamheid en creativiteit, aansluitend bij de nieuwe Omgevingswet. Als er meer wordt verwacht van burgers, dan moeten zij mogen meepraten en mogen meebeslissen. In de huidige dialoog tussen grote bedrijven en overheid moet een volwaardige plek gereserveerd worden voor coalities van burgers (gemeenschappen) en kleine ondernemers als derde speler aan tafel.



## Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu



Alleen als we een echt nieuw speelveld creëren, kunnen we lokale kennis en creativiteit benutten, beloftevolle kansen pakken en de transitie versnellen. Initiatieven die de leegstand en verloederding van binnensteden hebben aangepakt zijn bijvoorbeeld de wegbereiders van herontwikkeling gebleken. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor de rol van de honderden energie-coöperaties, energie-crowdfunding platforms en peer2peer energie-initiatieven in de energietransitie. Enzovoorts. Alleen als we de initiatieven aan boord houden, zijn deze ontwikkelingen inclusief en toekomstbestendig.

Het is mogelijk gemeenschappen een grotere rol en verantwoordelijk te geven als inhoud leidend wordt voor de schaal, de besluitvormingsprocedure en het besluitvormingsniveau. Daarbij bepaalt de opgave de betrokken partijen en daarmee het schaalniveau, en niet automatisch de bestaande bestuurslagen.

Deze brief is op soortgelijke wijze tot stand gekomen: vanuit een bijzonder multi-sectoraal samenspel met diverse spelers vanuit overheid, markt en samenleving (zie bijlage). In een serie bijeenkomsten hebben we gewerkt aan transitie, uitmondend in een integraal advies.

**Aanbod:** Wij bieden een nieuw kabinet aan het drie-spelers-model verder te helpen inrichten. Het OIM kan, als rijksorgaan met een multi-sectoraal netwerk en een wettelijk taak om bruggen te slaan tussen de rijksoverheid en de samenleving, fungeren als een horizontaal platform voor transitie en nieuwe coalities.

De rest van onze brief benutten we om onze adviezen toe te lichten. Onze boodschap is de volgende:

- (1) **Andere blik:** het is nodig om anders te kijken naar Nederland.
- (2) **Problemen:** er is onvoldoende aandacht voor de structurele disbalans in het landelijke gebied in samenhang met de stad. Dit is een systemisch probleem.
- (3) **Kansen:** tegelijkertijd zien we, als we eenmaal anders kijken, allerlei prachtige kansen voor Nederland.
- (4) **Maatregelen:** om deze kansen te verzilveren, is een aantal maatregelen noodzakelijk.



### 1) Een andere blik op Nederland: Central Park+

Wat zien we als we Nederland beschouwen als Central Park+? Geen Nederland als een dichtbevolkt land, maar Nederland als dunst bevolkte stadsstaat ter wereld! Een stadsstaat met op verschillende schaalniveaus een goede balans tussen bebouwing, water en natuur (rood, blauw en groen). Dit betekent enerzijds 'uitzoomen' en Nederland bekijken als één geheel (vergelijk Nederland met San Francisco Bay Area) in plaats van als een losse verzameling steden, krimpgebieden, natuurgebieden en industriegebieden. Anderzijds betekent dit juist 'inzoomen' en opgaven horizontaal benaderen op gebiedsniveau.



### Opgaven horizontaal benaderen op gebiedsniveau

We zien dan netwerken en contracten die waarde toevoegen aan gebieden in plaats van ketens die waarde uit gebieden onttrekken; we zien partijen die samenhangende unieke gebiedsfuncties leren her-balanceren. Gebieden duurzaam circulair maken. Het begint allemaal in het gebied zelf. Dat is waar de kracht van de zelfredzaamheid, de creativiteit en het ondernemerschap van de bewoners en ondernemers zichtbaar is in allerlei participatieve verbanden. Burgerparticipatie verandert er in overheidsparticipatie.



'**Het gebied**' is de geografische eenheid die in zijn samenhangende gebiedsfuncties (als systeem) sociaal, economisch, ecologisch en politiek-bestuurlijk 'natuurlijk' bepaald is. Verschillende gebiedsfuncties kunnen afwijkende gebiedsgrenzen hebben. De grenzen van het 'natuurlijke' gebied kunnen daarmee ook afwijken van actuele bestuurlijke grenzen. Op gebiedsniveau is het waar de integrale, participatieve benadering van de Omgevingswet tot bloei komt.

## 2) Problemen: de accu van Nederland loopt leeg

Er gaat momenteel veel beleidsaandacht uit naar verstedelijkte concentratieregio's: metropolen, mainports, brainports enzovoorts. De stad wordt beschouwd als de motor van de economische groei. Tegelijkertijd hebben steden te kampen met hun eigen problemen. Teveel binnensteden zijn onbereikbaar, levenloos, ongezond en onaantrekkelijk. Dit leidt tot verdere leegstand, het toenemend wegtrekken van bewoners uit slechte wijken en buurten, economische schade en het missen van sociaal-economische kansen. Het landelijke gebied heeft op zijn beurt te kampen met meervoudige krimp: a) demografisch: vergrijzing en leegloop, b) ruimtelijke kwaliteit: dichtslibbing en verrommeling, c) kwaliteit van de levende en niet-levende natuur: overbelasting en uitputting en d) financieel: waarde-onttrekking.

We staan met elkaar voor de volgende uitdagingen:

1. **Verduurzaming landelijk gebied.** De bodem raakt uitgeput door de huidige productiemethoden en veel streken lopen leeg. Plattelanders voelen zich achtergesteld. Een tweedeling tussen stad en platteland dreigt. Maar; veel van de uitdagingen van de andere transitie kunnen worden opgelost met nieuwe economische dragers voor het landelijk gebied. Een ouderwetse win-win ligt binnen handbereik.
2. **Versterking stedelijke regio's.** Door op een andere manier naar Nederland te kijken –als dunst bevolkte stadsstaat ter wereld in plaats van dichtbevolkt land– ontstaat ruimte voor nieuwe oplossingen op andere schaalniveaus. Centraal staat de noodzaak tot een betere balans tussen investeringen in bebouwing, water en natuur, waarbij wordt ingezet op de verschillende krachten van gebieden.
3. **Transformatie binnensteden.** Binnensteden zijn onbereikbaar, ongezond en bewoners trekken weg. Een krachtige impuls van de binnenstedelijke transformatie kan worden ingezet door lokale akkoorden af te sluiten op basis van ter plekke relevante uitdagingen en kansen. Met als partners het lokale bestuur, marktpartijen en lokale burger initiatieven. Dit gebaseerd op een integrale en inclusieve aanpak binnen een lange termijn strategie, actief ondersteund met startfinanciering, nieuwe bestuurlijke arrangementen en ruimte voor experimenten.
4. **Energietransitie.** Onze economie is verslaafd aan fossiele brandstoffen. De nadelen zijn bekend: voorraden raken op, CO2-uitstoot en afhankelijkheid van –en daarmee kwetsbaarheid voor druk van- autoritaire regimes. De keerzijde is aansprekend; lokaal opgewerkte en opgeslagen schone energie tegen voorspelbare prijzen en geen risico op grootschalige uitval van netwerken.
5. **Circulaire economie.** De huidige lineaire economie heeft teveel elementen van een piramidespel. Een circulaire economie is veel stabiel. De voorbeelden zijn legio, spannend en snel groeiend in aantal. Koplopers lopen echter aan tegen obstakels. Om de gewenste transitie te versnellen moet slecht gedrag niet worden beloond en goed gedrag niet bestraft. De spelregels zijn hard toe aan herziening.



### 3) Kansen die ontstaan vanuit een nieuwe benadering

Als we regionale verschillen benutten en aan de transitie werken vanuit de kwaliteiten van de gebieden, ontstaan allerlei prachtige kansen.

Groningen, Zwolle, Enschede, Eindhoven en Maastricht en ook strategisch samenwerkende middelgrote steden (zoals verenigd in Cleantech Delta en Energy Valley) kunnen nog sterker een eigen profiel ontwikkelen, met een vitale economische basis voor een duurzame transformatie van de bebouwde omgeving. Zij slagen erin om hun buurten en wijken klimaatbestendig, circulair en sociaal inclusief te maken. De diversiteit tussen gebieden wordt gezien als kracht, waarbij ook het voorzieningenniveau wordt afgestemd op de aanwezige behoefte en sociale structuren.

Nederland kan economisch gezien een mondiale koploper worden door innovatie, circulair ontwerp en duurzaamheid te belonen. Verspilling wordt belast, producten en diensten worden volledig opnieuw en duurzaam ontworpen. Kringlopen worden gesloten en repareren en hergebruik zijn goedkoper dan weggooien.

In de steden kan het weer gaan bruisen. Lelijke leegstand en kansrijk cultuurhistorisch erfgoed worden herontwikkeld tot toekomstbestendige en energieneutrale bebouwing, waarin wordt gewoond en gewerkt. Met bestaande en nieuwe sociale verbanden in de buurt, gebaseerd op de bestaande structuur en cultuurhistorie van de buurten en versterkt door een state-of-the-art digitaal netwerk en een efficiënt OV netwerk. Het mobiliteitsbeleid in hoogstedelijke gebieden kent daarbij de prioriteitsvolgorde: voetganger – fiets – OV – auto.

Bewoners en gebruikers voelen zich weer eigenaar van hun buurt. Ze hebben zich georganiseerd en verantwoordelijkheid genomen voor het beheer, onderhoud en het sociaal welzijn. Mensen zijn verbonden met hun buurt, en kunnen zich fysiek en digitaal snel verbinden met hun omgeving. Voorzieningen elders zijn goed bereikbaar. Dit biedt kansen om groeiende tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen op het gebied van inkomen, gezondheid, kansen op de arbeidsmarkt, welbevinden en sociaal culturele opvattingen te keren.

Mensen handelen in nauwe en open samenwerking met de lokale overheid, corporaties en nutsbedrijven. De energieproductie krijgt weer lokale wortels en eigenaarschap. Opbredingen van de opgewekte duurzame energie worden geïnvesteerd in de regio waar deze energie wordt opgewekt.

Door fors in te zetten op onderzoek en innovatie juist op de integraliteit van de energietransitie kan Nederland internationaal toonaangevend worden op het inzetten van de energietransitie naar een toekomstbestendige economie en maatschappij.

Het landelijke gebied kan fungeren als klimaatbuffer (CO<sub>2</sub>-opslag en waterberging) en om de biodiversiteit te verbeteren. Het biedt ruimte voor gezonde voedselproductie, vitale woon/zorg combinaties, sociale verbinding en voor ontspanning en recreatie. Het biedt ruimte aan de energietransitie en aan (circulair) ondernemerschap, ook door jonge boeren en verwerkende bedrijven.

### 4) Maatregelen: de nieuwe benadering in praktijk brengen

Na anders kijken, komt anders doen. Wij stellen de volgende maatregelen voor:



1. Stimuleer en ondersteun de ontwikkeling van gebiedstoekomstvisies ('Omgevingsvisies') met actieve participatie van (ondernemende) burgers, boeren, tuinders en andere lokale actoren: geef de regie aan horizontale stakeholdernetwerken binnen het gebied.
  - Richt een zesjarig (conform EU-programma periodes), interdepartementaal gebiedsstimuleringsprogramma in met een ruim aantal experimentgebieden met bijzondere spelregelruimte en financiële ondersteuning voor sociale innovaties (horizontale sturing), om nieuwe modellen van gebiedswaarde-ontwikkeling te versnellen.
  - Zorg voor een ruimte-scheppende, democratisch vernieuwende besturingscultuur en -aanpak, mede door het bevorderen van actieve overheidsparticipatie in gebiedsnetwerken.
  - Zorg voor een gecoördineerde leer-, uitwisselings- en disseminatiestrategie. Vanuit de Transitiegroep Verduurzaming Landelijke Gebied worden vier '**Pareltjes**' aangeboden als interessante (stimu)leercasussen: Coöperatie Bommelerwaard, De Coöperatieve Betuwse Fruitmotor, Landgoed Roggebotstaete en De Zwolse Stadslanderijen.
  - Verbijzonder (een aantal) experimenten naar de inrichting van toekomstbestendige landbouwsystemen: in verschillende gradaties, van hoogproductieve, tot biodiverse, vitale woon-voedsel gebieden. Heb specifiek ook aandacht voor gebiedsexperimenten gericht op versnelling (en democratisering) van de energietransitie vanuit het gebied zelf, door zeggenschap en financiering te verbinden aan lokaal gebruik.
2. Geef randvoorwaardelijke gebiedsdoelstellingen mee ten aanzien van klimaat, energie, biodiversiteit enz. en beoordeel en evalueer de plannen waar het gebied zelf mee komt.
3. Zorg voor financiering en verwijder obstakels voor gewenste ontwikkelingen.
  - Buig een aantal van de bestaande (inter)nationale budgetten om in de richting van gebieden.
  - Onderzoek welke fiscale faciliteiten gebiedscirculaire geldstromen bevorderen (waaronder gebiedssparen middels de regeling voor groen sparen/beleggen).
  - Faciliteer de ontwikkeling van gebiedsboekhoudingen en zorg voor aansluiting hiervan met gemeentelijke rekenkamers.
  - Bevorder 'true pricing' opdat ook 'zwakke waarden' een prijs krijgen, alle kosten in prijzen worden verdisconteerd en geïnformeerde consumenten op basis van correct geprijsde waren en waarden keuzes kunnen maken die duurzaamheid bevorderen.
4. Zet via een serie lokale akkoorden in op een krachtige impuls van de binnenstedelijke transformatie.
  - Ondersteun deze akkoorden actief met startfinanciering, nieuwe bestuurlijke arrangementen en ruimte voor leerexperimenten.
  - Houdt daarbij rekening met lange termijn economische en demografische ontwikkelingen, en met het perspectief van de buurt.
  - Maak serieus werk van het akkoord van Parijs via een voortvarende nul-op-de-meter aanpak van de binnenstedelijke woningvoorraad op basis



van het Open Building principe (casco grootschalig aanpakken; interieur flexibel aanpakken).

- Maak door fiscale en economische maatregelen leegstand niet meer lonend.
- Maak maatschappelijke waardecreatie sterker bepalend voor investeringsbeslissingen dan de boekwaarde en de exploitatierekening.

5. Neem nationaal een aantal gerichte maatregelen om de energietransitie en de transitie naar een circulaire economie te bevorderen:

### Energietransitie

- **Van sectoraal naar integraal vraagstuk:** De energietransitie is een maatschappelijke, economische, ecologische en technische opgave. Het besparen van energiegebruik, het verminderen van gebruik van fossiele brandstoffen en het opwekken van duurzame energie hebben effecten ook buiten de traditionele energiesector. Denk aan de impact op het landschap, de mogelijke vroegtijdige afschrijving van bestaande infrastructuur en een decentrale opwekking die vraagt om nieuwe stakeholders en governance.
- **Van wingewest naar win-wingewest:** De ene regio in Nederland heeft meer mogelijkheden om duurzame energie op te wekken dan de andere. Het is belangrijk de opbrengsten van de opwekking van duurzame energie te investeren in de regio waar deze energie wordt opgewekt. Dus niet alleen de lasten, maar ook de lusten.
- **Van lokaal naar internationaal en weer terug:** Door schaalvergroting en privatisering is de afstand tussen productie en consumptie van energie steeds groter gegroeid, van gemeentelijk energiebedrijf naar multinational. Om de energietransitie tot een succes te maken moet de energieproductie weer lokale wortels en eigenaarschap krijgen.
- **Van twee naar drie speelvelden:** In de huidige dialoog tussen grote bedrijven en overheid moet een volwaardige plek gereserveerd worden voor coalities van burgers en kleine ondernemers als derde speler aan tafel.
- **Van projectsubsidie naar Deltaplan:** De energietransitie vraagt om consistent beleid voor de komende decennia. Alleen dan hebben ondernemers, bedrijven en burgers de zekerheid om ook zelf te investeren in de energietransitie.
- **Van blauwdrukplanning naar scenariodenken:** De inzichten en technische ontwikkelingen op gebied van duurzame energievoorziening veranderen continu. Een masterplan is bij voorbaat achterhaald. Belangrijker is om middels scenario's onderscheid te maken tussen zeker- en onzekerheden zodat 'no regret'-investeringen kunnen worden gedaan en waardeverlies kan worden voorkomen.
- **Van bestemmingsplan naar Omgevingswet:** Het complexe en integrale karakter van de energietransitie vraagt om maatwerk in elk gebied. De Omgevingswet biedt in potentie de structuur om op basis van de driespeelveldenbenadering een integrale afweging te maken voor de transitie naar duurzame energie. Dit moet echter nog beter worden verankerd in de Omgevingswet dan nu het geval is.



### Circulaire economie

- **Duurzaam gedrag bevorderen.** Zet stevig in op het stimuleren van duurzaam gedrag, en doe dit op een aansprekende manier. Inspirerende voorbeelden zijn de 100-100-100-actie, en de snelle acceptatie van het verbod op gratis plastic tasjes. Geef iedere burger een klein bedrag (30 euro) om een duurzaam doel te ondersteunen.
- **Onderwijs.** Stimuleer circulair denken en handelen in het onderwijs. Door al jong te leren over circulariteit in het ontwerpproces (Dutch Circular Design!), gaan volgende generaties dit als vanzelfsprekend toepassen.
- **Productie.** Maak producenten verantwoordelijk voor het geleverde product in de eindfase van de levenscyclus en maak het leveren van diensten (bijv. 'leveren van licht') aantrekkelijker dan het leveren van producten (bijv. 'leveren van lampen').
- **Repareerbaarheid.** Zorg dat producten beter repareerbaar zijn. Door een Raamovereenkomst Repareerbaarheid kan dit bij bedrijven gestimuleerd worden (analoog aan de Raamovereenkomst Verpakkingen).
- **Fiscaal.** Verlaag belastingen op arbeid en verhoog belastingen op grondstoffenverbruik. Zo treedt een verschuiving op: meer kansen voor de 'repair market'. Bevoordeel geassembleerde producten die in componenten demontabel zijn, zoals bijvoorbeeld de Nederlandse Fairphone. Ook statiegeldsystemen en 'true pricing' kunnen hieraan bijdragen.
- **Transparantie.** Een concrete stap voor inzicht bij consumenten, maar mogelijk ook als hulpmiddel voor true pricing, is de verplichting om de milieu-impact op producten te vermelden. Dit in aanvulling op andere zaken zoals het energielabel en een lijst met ingrediënten.
- **Kennis.** Creëer faciliteiten voor laagdrempelige, crosssectorale kennisoverdracht en kennisuitwisseling (kruisbestuiving) tussen koplopers, start-ups én de grote meerderheid van kleinere MKB-bedrijven waar het vaak aan tijd, capaciteit en financiële ruimte ontbreekt. Concreet kan dit vorm krijgen door per provincie 12 hotspots te benoemen en die financieel te ondersteunen om te experimenteren en te leren.
- **Bemiddeling.** Speel daarbij als overheid een stimulerende en verbindende rol. Wees beschikbaar en bereikbaar wanneer nodig, wees letterlijk en figuurlijk open, op rijks-, provinciaal en lokaal niveau. Er zijn al veel initiatieven gaande; geef die de ruimte en ondersteun ze.
- **Schaalgrootte.** Zoek naar oplossingen voor 'het probleem van de schaalgrootte': de volumes vanuit afvalverwerking en recycling zijn vaak veel kleiner dan de volumes van de fabrikanten aan het begin van een productieketen. Deze mismatch kan werkelijke recycling in de weg staan. Ook een te straffe regel- en wetgeving kan te veel beperkingen op voorhand opleggen.
- **Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI).** Kies voor een stevige en groeiende ambitie voor overheidsinkopen, vanuit het Rijk, regionaal en lokaal. Ondersteun koplopers in hun stimulerende invloed naar anderen.





### **Speerpunten voor een modern regeerakkoord**

Een modern regeerakkoord definieert de problemen en de richting die een nieuw kabinet wil uitgaan, en geeft inzicht in het proces waarlangs -en de partners waarmee- het de doelen wil bereiken. Het OIM heeft getracht via deze brief speerpunten aan te leveren voor zo'n modern regeerakkoord. Daarmee kan het regeerakkoord meer worden dan een startdocument dat voor vier jaar de besluiten op de vierkante kilometer van Den Haag 'dicht timmert'. De aandacht voor een gebiedsgewijze aanpak 'van onderop' in combinatie met een integrale blik op Nederland als stadsstaat beoogt ook een bijdrage te zijn aan een politiek openbaar bestuur dat maatschappelijke energie weet te verbinden met de spelregels van wet en budget in Den Haag.

Hoogachtend,

De voorzitters van het OIM

Pieter Jan Biesheuvel, Job Cohen en Jacques Wallage



## BIJLAGE: TRANSITIEGROEPEN

Het OIM ([www.overlegienm.nl](http://www.overlegienm.nl)) heeft tot taak vanuit de inhoudelijke vraagstukken de bruggen te helpen slaan tussen rijksoverheid en samenleving. Het OIM is gespecialiseerd in multi-stakeholder processen en onderscheidt drie kernactiviteiten:

1. **adviseren**: vanuit de samenleving meedenken met de rijksoverheid.
2. **co-creëren**: in netwerken OIM-producten ontwikkelen voor nationale opgaven.
3. **leren**: samen leren en nieuwe inzichten ontwikkelen.

Deze brief is tot stand gekomen via cocreatie in netwerken, in de periode januari-april 2017. Vanuit het OIM zijn, in vervolg op de OIM-werkconferentie eind 2016, vijf groepen geformeerd met een diverse samenstelling. Elke groep heeft daarbij een specifieke nationale opgave (transitie) tot het eigen aandachtsgebied genomen. Elke groep heeft een aantal analyses gemaakt en is op basis daarvan gekomen tot een aantal kernboodschappen en een set benodigde nationale maatregelen. Bij de totstandkoming van de adviezen is informatie ingewonnen bij -en van gedachten gewisseld met- verschillende ambtenaren van ministeries (IenM, EZ, BZK), provincies (Zuid Holland, Gelderland, Drenthe, Zeeland) en gemeenten (Utrecht, Amsterdam).

### Onderleggers

Naast de kernboodschappen in deze brief hebben de groepen verschillende 'onderleggers' opgesteld, met achtergrondinformatie bij de adviezen. Daarbij is gebruik gemaakt van een aantal analyses, opgesteld door instituut DRIFT. De onderleggers worden benut in vervolggesprekken, onder andere met de ambtelijke top van de rijksdienst. Het materiaal is te vinden op de [website](http://www.overlegienm.nl/transities/documenten+transitiegroepen/default.aspx) van het OIM: <http://www.overlegienm.nl/transities/documenten+transitiegroepen/default.aspx>

### Transitiegroep 'verduurzaming landelijk gebied'

- Coördinator Leader de kracht van Salland
- De Coöperatieve Betuwse Fruitmotor UA
- De Coöperatieve Samenleving/Coöperatie Bommelerwaard
- De Zwolse Stadslanderijen
- EMRU advies
- Federatie Particulier Grondbezit
- Gebiedscoöperatie O-Gen
- Initiatief Bewust Bodemgebruik
- Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging
- Landgoed Roggebotstaete
- Landgoed Welna
- LandschappenNL
- LTO Nederland
- LTO Noord Glaskracht
- Nederlandse Vereniging van Rentmeesters NVR
- One World Citizens
- Vogelbescherming Nederland
- Wageningen Environmental Research (Alterra)
- Zelfstandig Consultant Beleidsinnovatie Dirven
- ZLTO

### Transitiegroep 'versterking stedelijke regio's'

- 't Went Ventures B.V.
- MKracht
- Vereniging GDO



- Tauw
- De twee vervoerregio's
- Vereniging Partners voor een Gezond Leefmilieu
- Vereniging Deltametropool
- Brandweer Nederland
- DCMR Milieudienst Rijnmond
- Symbioculture Farm Complex
- Initiatief Bewust Bodemgebruik

#### **Transitiegroep 'transformatie binnensteden'**

- Remko Zuidema, oprichter Stichting BRIQS
- Karel Dekker KD/Consultants BV, Onderzoeker, architect, expert Open Building
- Teun van den Ende, Secretaris Herbestemmingsteam
- Sjoerd C, Hania, Initiatiefnemer van de organisatie Next Level Democracy
- Anette van Dijk, Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam
- Arthur Middelkamp, architect
- Thijs van Spaandonk, co-founder/urban designer BRIGHT | The Cloud Collective
- Jean Baptiste Benraad, transformatieteam HERNIEUWD VASTGOED

#### **Transitiegroep 'energie'**

- ANWB
- APPM
- BodemenergieNL
- Dutch Research Institute for Transitions DRIFT
- Enexis
- Ennatuurlijk
- Escozon
- Nederlandse Vereniging Duurzame Energie
- Netwerk Duurzame Dorpen
- Philips lighting BV
- Stichting Het Blauwe Hart
- Strukton
- The Cloud Collective
- TNO
- Twence B.V.

#### **Transitie 'circulaire economie'**

- Akwadraat Consultancy BV
- AVR-afvalverwerking BV
- CE Delft
- dgtl
- DhUET
- DRIFT, Erasmus University Rotterdam
- Dunea N.V.
- Economic board Utrecht
- Gemeenten voor Duurzame ontwikkeling GDO
- Havenbedrijf Amsterdam N.V.
- Inspiration Implementation & Innovation Circulaire Economy ICE
- Interface
- Kennisplatform Duurzaam Grondstoffenbeheer
- Kon. Ned. Watersportverbond



- Natuur en Milieufederatie Drenthe
- Nederlandse Vereniging van Leveranciers van Bouwgrondstoffen
- Netwerk Duurzame Dorpen
- Nutriënten Management Instituut
- ONE WORLDCitizens (OWC) Jongerendenktank
- PBL
- Philips lighting BV
- Platform31
- ROVER
- SER
- SOOH vof
- Stichting Het Groene Brein
- Stichting KOMO
- Stichting Repair Café International
- SUEZ Recycling and Recovery Netherlands
- TNO Leefomgeving, Milieu en Duurzaamheid
- Vlakglas Recycling Nederland
- Waste Value Engineering
- Zeeuwse Milieu Federatie